

Michał Wojciechowski

"Patrystyczne homilie i komentarze biblijne" : Sympozjum Patrologów Polskich w Brennej, 25-26 września 2003

Collectanea Theologica 74/1, 223-227

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MICHAŁ WOJCIECHOWSKI, OLSZTYN

**PATRYSTYCZNE HOMILIE I KOMENTARZE BIBLIJNE
SYMPOZJUM PATROLOGÓW POLSKICH W BRENNEJ,
25-26 WRZEŚNIA 2003**

W 2003 r. spotkanie sekcji patrystycznej odbyło się w domu rekolekcyjnym archidiecezji katowickiej w Brennej w Beskidzie Śląskim. Gospodarzem sympozjum był więc Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego, z dziekanem, ks. Wincentym Myszo rem; sekcji patrystycznej przewodniczy ks. Józef Naumowicz z UKSW. Z trzech sesji dwudniowego sympozjum dwie były poświęcone tematowi Pisma Świętego u Ojców Kościoła. Na trzeciej zaprezentowano obronione w ostatnim okresie habilitacje i doktoraty z dziedziny patrologii – jest to stały składnik tych spotkań, godny polecenia także innym sekcjom. Niektóre wystąpienia dotyczyły archeologii epoki wczesnochrześcijańskiej, gdyż ta tematyka należy do sekcji patrystycznej od początku jej istnienia (1978).

W pierwszej sesji wygłoszono następujące referaty:

Ks. Edward Staniek (PAT), *Koncepcja homilii patrystycznej*. Nazwa „homilia” („rozmowa”) wskazuje na spotkanie Boga z człowiekiem w Słowie, natomiast nigdy nie miała ona formy dialogu. Źródłem treści homilii była Ewangelia Jezusa, a szerzej – całe Pismo Święte; forma czerpała z wzorów synagogałnych i retoryki grecko-rzymskiej. Korzystanie z retoryki w okresie wcześniejszym traktowano nieufnie, uważano za czynnik zeświecczenia. Homilię mógł głosić oficjalny świadek Chrystusa (do IV w. tylko biskup) i należała do kontekstu liturgicznego. Jej celem było wprowadzenie w wydarzenie zbawcze przez przedstawienie pewnej prawdy – dogmatycznej lub moralnej – którą obficie ilustrowano cytatami biblijnymi. Główną odmianą homilii to: wtajemniczenie adresowane do ogółu wiernych (zwłaszcza u Orygenesusa); komentarz do Credo (np. Cyryl Jerozolimski), głównych prawd wiary i do ksiąg biblijnych (zwłaszcza Jan Chryzostom, który postulował, by homilia odznaczała się prostotą, umiłowaniem prawdy i duchem miłości, a unikała naleciałości filozoficznych); homilia paschalna (od Melitona), forma najwcześniejsza, choć rzadsza w źródłach (do istoty homilii mistagogicznych należała forma ustna, ich zapisywanie zaczęto praktykować dopiero ok. 380 r.).

Ten sam autor omówił następnie temat *Ojcowie Kościoła mistrzami przepowiadania Słowa Bożego*. W jego ramach przedstawił wskazówki homiletyczne sformułowane wprost przez niektórych Ojców. Ambroży zalecał np., by dobrać słowo do słuchaczy, umieć słuchać i milczeć; kaznodzieja bowiem oddziałuje osobowością. Augustyn w *O nauce chrześcijańskiej* radzi uczyć się z dobrych wzorów; trzeba żyć zgodnie z tym, co się głosi. Grzegorz z Nazjanzu zwraca uwagę na wymogi co do odbiorców (nie rzucać pereł przed wieprze). Jan Chryzostom podkreśla natomiast znaczenie pięknej formy: kazanie jest wizytówką Kościoła, potrzebuje i właściwej treści, i kultury słowa.

Ks. Mariusz Szram (KUL), *Koncepcje komentarza biblijnego w okresie patrystycznym*. Jak homilie reprezentują nurt praktyczny komentowania Biblii, tak komentarze – teoretyczny. Chodzi o dzieła systematycznie wyjaśniające księgi biblijne, werset po werset. Forma ta korzysta z wzorów żydowskich (peszery, midrasze), komentarzy uczonych greckich i dzieł Filona z Aleksandrii. Wzoruje się też oczywiście na stylu wyjaśniania Pisma Świętego przez Jezusa i św. Pawła. Systematyczne komentowanie Biblii zaczęło się od Orygenesesa. Potem rozwinęło się ono w dwóch szkołach: aleksandryjskiej i antiocheńskiej (egzegeza zachodnia jest wtórna, zwykle zależna od aleksandryjskiej). Formy komentarzy (*tomoi, commentarii*) to komentarze wywodzące się z wykładów (np. Dydym) i z homilii (np. *Moralia in Job*); zbiory homilii zbliżają się do komentarzy (np. Jan Chryzostom o Listach Pawłowych); następnie istniały też *scholia (quaestiones)* do wybranych tekstów oraz złożone z cytatów kateny (*eklogai, catenae*). Wspólne cechy gatunku są co do treści następujące: komentarz dąży do wszechstronnej interpretacji tekstu, uwzględniającej wiedzę naukową; profil jest jednak dogmatyczno-moralno-duchowy, a nie historyczny. Co do formy, stosowano podział według wersetów; po prologu następował tekst podzielony na księgi według kryterium długości; występują modlitwy wstępne i doksologie oraz elementy homilii. Na to nakładają się różnice między szkołami w Aleksandrii i Antiochii. Dobrym przykładem jest zestawienie komentarzy do Za autorstwa Dydyma i Teodora z Mopsuestii. Pierwszy eksponuje symboliczny poziom znaczenia i popisuje się erudycją, drugi czyta księgę jako świadectwo dziejów Izraela i redukuje odniesienia chrystologiczne. Analogicznie różnią się komentarze do NT, w szkole antiocheńskiej bardziej suche i historyczne.

Sesja druga dotyczyła tematów bardziej szczegółowych; oto przedstawione referaty:

Ks. Enrico dal Covolo SDB (Rzym), *L'Omelia 50 del Crisostomo sul Vangelo di Matteo*. Po charakterystyce Chryzostoma prelegent zajął się tytułową homilią. Jej osobliwością jest obszerny wywód dotyczący jednego tylko wersetu, Mt 14,36; tłumaczy się do kontekstem eucharystycznym, w którym można „dotknąć się Jezusa”.

Ks. Waldemar Turek (Rzym), *Św. Hilary z Poitiers: niektóre reguły egzegetyczne w „Komentarzu do Ewangelii św. Mateusza”*. Komentarz ten powstał ok. 350-356 r., przed wygnaniem na Wschód i poznaniem myśli Orygenesesa. Mimo to przejawia pewne podobieństwo do niego, co wskazuje na pośredni wpływ Orygenesesa na Zachodzie przed przekładami Rufina. Alegoryzacja ma tu i tam podobny charakter. Hilary rozróżniał sens dosłowny i duchowy (*typica ratio, spiritualis intelligentia*), ale rozumiał niebezpieczeństwo dowolności w tym względzie. W późniejszych dziełach w sposób systematyczny zastosował interpretację typiczną.

Ks. Arkadiusz Nocoń (Rzym), *Zagadnienie pokoju w „Komentarzu do Psalmów” św. Augustyna*. Problem ten był w burzliwych czasach nader żywotny. W badanym dziele nie ma jednak na ten temat zbyt wiele. Ze względu na słabość człowieka, Augustyn nie widział szansy na osiągnięcie pokoju w tym życiu. Skupiał się na poszukiwaniu pokoju wewnętrznego i na pokoju we wspólnocie Kościoła (budowanym przez biskupów, a niszczonego przez heretyków), natomiast niezbyt się interesował pokojem w sensie politycznym.

Bożena Iwaszkiewicz-Wronikowska (KUL), *Księga w ikonografii wczesnochrześcijańskiej*. Ikonografia ta czerpie ze sztuki greckiej, w której księga była atrybutem pisarzy oraz muz; pojawia się też na sarkofagach, w ręku zmarłych o zainteresowaniach kulturalnych. W chrześcijaństwie księga pojawia się najpierw właśnie na grobowcach, potem w przedstawieniach nauczyciela wśród uczniów. Z czasem postać ze zwojem ma coraz wyraźniej cechy Chrystusa. Następnie pojawiają się wizerunki z apostołami, przyjmującymi zwój, oraz ewangelistami, zapisującymi Słowo Boże. Księga ma postać zwoju, choć w praktyce chrześcijanie posługiwali się kodeksami; te ostatnie zdominowały przedstawienia ikonograficzne dopiero od V w.

Ks. Krzysztof Barński (UKSW), *Patrystyczna egzegeza alegoryczna – użycie czy nadużycie tekstu biblijnego*. Pojęcie egzegezy obejmowało u Ojców wszelkie objaśnianie tekstów Pisma Świętego. Alegoryzacja służyła do wydobycia sensu duchowego, który można nazwać ponaddosłownym. Racją do jego poszukiwania może być teoria symbolu, który może być zastany (przed tekstem), autorski (w tekście) i znaleziony potem w tekście (oprócz *intentio auctoris* istnieje potencjalnie *textus lectoris*). Alegoryzacja korzysta z wzorów greckich i Filona. Spokrewniona jest z ikonografią (obraz żywiący wyobraźnię). Niebezpieczeństwa alegoryzacji to sprzyjanie postawie gnostyckiej, zaniedbanie sensu dosłownego i opieranie się na przypadkowym doborze słów na poziomie przekładu (LXX lub Vg). Z czasem powstały „encyklopedie” objaśnień alegorycznych (Eucheriusz w V w.; VII-VIII w. różne *claves*; ok. 1200 r. Ganeriusz – dzieło w PL przypisane Hrabanowi Maurowi).

Ks. Jan Słomka (Łódź), *Wypowiedzi Orygenesesa o sakramentach: zamierzona wieloznaczność?* Homilie Orygenesesa do Kpł skierowane były do znających już za-

sady wiary chrześcijan. Dlatego zakładają one znajomość podstawowego, prostego sensu sakramentów i nie wykładają go (np. unikają interpretacji eucharystycznej). Rozważając stosunek do kultu ST widzą kapłaństwo jako cechę antropologiczną (nawiązywanie kontaktu z Bogiem przez składanie ofiary); może to mieć charakter wewnętrzny (człowiek jako mikrokosmos). Nie wyodrębniają do końca kapłaństwa powszechnego od sakramentalnego, zapewne dlatego, by ich sobie nie przeciwstawiać.

Prezentacji 3 habilitacji i 4 doktoratów dokonali w formie komunikatów ich autorzy. Były to następujące prace. Ryszarda Bulas, *Symbole pogańskie na celtyckich krzyżach* (Lublin 2002); dawne symbole zwierzęce wpisywano na krzyżach iryjskich w schemat duchowej drabiny do nieba. Ks. Bogdan Czyżewski, *Księgi Pisma Świętego w ujęciu isagogi Juniliusza Afrykańczyka* (Poznań 2003); była to dobra, popularna introdukcja biblijna, czerpiąca raczej z myśli zachodniej niż antiocheńskiej; Juniliusz był dworzaniem Justyniana. Ks. Norbert Widok, *Physis w pismach Grzegorza z Nazjanzu* (Opole 2001); ten kluczowy termin pochodzenia filozoficznego przybrał u niego sens teologiczny, zastosowany do przyrody, człowieka, Boga (rzadziej samego Chrystusa) i aniołów.

Ks. Bernard Czerwiński, *Droga doskonałości chrześcijańskiej na podstawie pism św. Cypriana biskupa Kartaginy* (UKSW 2001); główne motywy to poszerzenie pojęcia męczeństwa na świadectwo życia, dziewictwo jako obraz stanu duszy, modlitwa, naśladowanie Chrystusa, uczynki miłosierdzia. Elżbieta Korkowska, *Perspektywa historiozawczna człowieka i kosmosu według św. Grzegorza z Nyssy* (Poznań 2001); wydane pt. *Pomyśleć świat jako całość według św. Grzegorza z Nyssy* (2003); Grzegorz prezentuje jednolitą wizję świata, który cechuje dynamiczna zmienność – jest to świat rajski, zepsuty przez człowieka i przeznaczony do odnowy w zmartwychwstaniu. Ks. Michał Kieling, *Terrena non amare sed coelestia. Theologie der Welt in Alkuins Commentaria super Ecclesiasten* (Frankfurt/M 2001, wydane 2002); praca o teologii świata w komentarzu do Koheleta pióra Alkuina, oparta na gruntownie zbadanych tekstach łacińskich, w tym niepublikowane. Ks. Jerzy Lachowicz, *La mujer en la vida y en el pensamiento de San Gregorio Magno (540-604)* (Uniwersytet Nawarry 2000) – o kobiecie w działalności i myśli Grzegorza I Wielkiego, który poświęcił sporo miejsca wzorcowym postaciom kobiecym z Biblii i świętym; pewnej nieufności manifestowanej w związku ze sprawą celibatu towarzyszy okazywane w zachowanej korespondencji życzliwe zainteresowanie dla kobiet i ich spraw.

Uzupełnieniem sympozjum było przedstawienie się nowych uczestników, sprzedaż książek oraz zapowiedzi wydawnicze (świeżo wydane w serii „Źródła Myśli Chrześcijańskiej” tomy komentarzy: Orygenes do J oraz zebrane do Tt; następne

tomy Tertuliana i św. Hilarego z Poitiers w *Pismach Starożytności Pisarzy*; polska bibliografia antyku chrześcijańskiego na KUL; zbiory kanonów z pierwszych wieków w WAM). Michał Wojciechowski przedstawił możliwość współpracy z bibliografią internetową uniwersytetu Laval w Quebecu (*BIBP: Base d'information bibliographique en patristique*; adres <http://www.bibl.ulaval.ca/bd/bibp/>). Przedyskutowano propozycję tematu przyszłorocznego sympozjum (dorobek Grzegorza I Wielkiego); ma się ono odbyć w Poznaniu. Mowa też była o możliwości przekształcenia sekcji patrystycznej w stowarzyszenie.

Michał Wojciechowski, Olsztyn